

СМЕХ У СЕНЦИ ТУГЕ

Којој ијри чијра бијши?

Ђорђе Марковић Кодер

Последњу за живота објављену песничку књигу Миодрага Раичевића отвара песма под насловом „О смрти и раном устајању”. У овој песми реч је о различитим смрћима. Неке од њих су гротескне, попут смрти америчког писца Шервуда Андерсона, који је умро након што је грешком прогутао чачкалицу током крстарења; неке су помало необичне, попут Софоклове, за кога се претпоставља да је умро због превелике радости након последњег драмског успеха; неке су тужне и говоре нешто о данку који немирна и побуњена младост плаћа савременој цивилизацији, попут смрти Џенис Џоплин која је живот завршила у хотелској соби услед пре-дозирања хероином. Оно што аутор ове суптилне песничке књиге, која носи назив *О стварима које је Хомер пропусио*, није пропустио да нама сугерише јесте то да смрт није изолована појава, није нешто изван нас, и није једнозначна ствар.

*...И кад о њој не размишљаш,
смрт мисли на тебе. И кад те жена коју волиш, заборави,
смрт мисли на тебе. Уморној, кад скрстиш дланове
под шемом, она те посматра.*

Смрт јесте страшна ствар, свако жив то негде у дубини осећа, осећао је то и аутор песме „О смрти и раном устајању”. Али од ње као да има нешто што је на неки начин још страшније. А то је: не умети узвратити смрти поглед. Када нас она погледа

и осмехне нам се (шта год тај осмех значио), не умети на то узвратити осмехом. То, на неки начин, значи бити мртав још за живота. Мијо Раичевић је умео да на поглед и на загонетни осмех смрти вазда узврати осмехом. И да смрт храбро гледа у очи. На овај начин осмехнути се смрти, и погледати је у очи, значи осмехнути се и у очи погледати сам живот. Мијо је то добро знао. Као што је знао, и осећао, да су и живот и смрт, заправо, нека врста представе. Нимало случајно, песма о смрти овде призвана завршава се овако:

*...Смрт се одијрава!
Лако ју је доживеши, још лакше дочараши:
Глумци, где си!*

За то да се смрт, која је претходно представљена као дубоко унутрашње искуство, сада наједном, у муњевито брзој промени, прикаже као нешто што је изван нас, као нешто што треба неко други да нам представи, да одглуми за нас, за то, за такве муњевите прелазе и сагледавања ствари из различитих перспектива, способан је само неко ко је истински овладао племенитом вештином хуморног посматрања света.

* * *

Када већ призивамо ту реч, муњевито, вреди се присетити једног лепог записа о смеху Исидоре Секулић. Наша књижевница ту за хумор каже да је он „нуклеарни муњевити продукт интелекта, маште и језика“. Оно што је у овом запису драгоценост јесте настојање Исидоре Секулић да хумор, „прави, овејани песнички хумор“, јасно разграничи и одвоји од површних облика комике. Инсистирајући на разлици која постоји између тог и таквог хумора, и површних облика комике, сатире, карикатуре, и на томе да хумор не треба сврставати у исту раван са „лармом издадртога смеја“, Исидора Секулић изриче једну суштински важну мисао. Она каже: „Хумор је фина и префина уметничка суштина при супротном крају али на истој осовини са трагиком.“ И управо је то оно што разликује бројна књижевна дела која са напором покушавају да изазову хуморне ефекте код читалаца, од дела писаца какви су били Јован Стерија Поповић, Бранислав Нушић, Станислав Винавер и, нама ближи, односно савремени аутори, Војислав Деспотов и Миодраг Раичевић. У делима ових писаца има смеха, али не и „изадртога смеја“; налази се хумор њихових текстова на супротном крају од трагике, али је на истој осовини са њом. Прочитајте кратку песму „О њиховом детету“ из тестаментарне Раичевићеве збирке. Прича о гробару, који ће затрпати наше земне остатке, лирског субјекта ове песме доводи до помисли да је смрт налик на сан. Завршавајући ову малу медитацију о смрти, он каже:

*...Зајто, пре нећо заспише,
навуцише небо, земљу, шраву, преко љаве, и гишише шихо,
сасвим, и нечујно. Све док више не бугеше чули сами себе.
Тада ће вам све поспашаши јасно.*

*После шайаша не долази шихина, нећо нешто што личи
на ред. Уосшалом, шихајше моја оца и моју мајку.
Њих двоје о смрти знају све. А ја сам њихово дете.*

А у песми под називом „О старим фотографијама“, у којој је лирски фокус на феномену пролазности, хуморно и трагично испреплетени су на такав начин да их је немогуће раздвојити. Песник у само једном стиху успева да покаже како су хумор и трагизам раздвојени, али су на истој осовини. Тај стих, који као да је лирски коментар песме о мртвим родитељима, гласи:

Човеку је место у земљи: овде јоре само јуби време.

Ако ово није „прави, овејани песнички хумор“, шта јесте?

© Српско књижевно друштво
/ Живко Николић

* * *

За хумор у делима Миодрага Раичевића може се рећи да је смех у сенци туге. Исидора би то рекла: у његовим делима хумор је при супротном крају, али на истој осовини са трагиком. Читалац готово да долази у искушење да смех који из ових дела извире назове сардонским смехом. Интересантно је да у књизи *О стварима које је Хомер измишљао* постоји песма под тим називом – „О сардонском осмеху”. Још је интересантније то што нам управо ова песма може помоћи да схватимо да код Миодрага Раичевића сардонског смеха – нема. Сардонски смех означава подругљив и пакостан смех. Онај смех који је усиљен, горак, кисео, чији назив, наводно, потиче од неких отровних биљака са Сардиније, које би код оног

ко их окуси изазвале грчевито развлачење мишића лица слично осмеху. Поигравајући се у песми „О сардонском осмеху” с наводном етимологијом овог облика смеха, Мијо Раичевић је заправо демонстрирао колико је његов смех потпуно супротан од тога. Причу да су становници Сардиније стављали у храну ту посебну траву, и да је конзумирање те хране чинило да на њиховим уснама увек буде видљив „тај грчевит, циничан и невесео осмех”, песник поентира тако што нам саопштава да су код њих једино свадбе биле другачије. Ту су се они и даље смејали, али нису певали, и све време су једни другима нешто шапутали на уво. Свадба је била, каже песник, „дан кад они не личе на себе, / и кад је, после дугог времена, све у најбољем реду”. Уместо лаке и очекиване директне хуморне поенте – где би се са горким смехом, песмом и свадбеним весељем могло правити много хуморних комбинација – песник бира поенту која нас доводи до тога да се дубоко замислимо над неким стварима. И да се, уместо са горчином, с емпатијом осмехнемо над људима и људским причама.

* * *

Хумор у делима Миодрага Раичевића увек је топао, увек је пун разумевања за људе, њихове слабости, недостатке и лудости. Јесте оштар и критичан, дискретно ироничан, на тренутке и циничан – али смех код њега никада није испуњен горчином. Мијо је волео људе, волео живот. Осетио је он много пута и ону тамнију, ону болну страну живота. Судбина му је наменила да се последњих пет година живота бори с изузетно тешким здравственим хендикепом. Али Мијо је и ту умео да покаже проблеске „правог, овејаног песничког хумора”. Онима који су му били блиски и с којима је о својој несрећи разговарао имао је обичај да каже да га је на тај начин заправо Бог погледао. Јер захваљујући томе што је остао практично непокретан, добио је при-

лику да више чита, да ужива у књигама у којима иначе не би могао да ужива и да се с много више енергије посвети писању. Уместо кукања и жалопојки, уместо горчине и самосажалења, Мијо је то чинио. Нисам сигуран да би много људи у себи нашло снаге да с овом врстом хумора, и с овако суптилном иронијом, говоре о себи и о несрећи која их је погодила. Мијо је то могао, и умео. Због тих својих квалитета Мијо је, током читавог живота, био у стању да све оне с којима је био близак, с којима се дружио или сарађивао, озари, и да свима онима с којима дође у додир обогати живот. Било да је реч о седењу у кафани, о разговору, дописивању с њим, читању његових прозних и песничких текстова, и његових врцавих пародија – све је то деловало налик на окретање чигре, коју је неко, ко зна када и како, завртео, и она се без престанка вртела, док смо ми сви около с уживањем посматрали њено окретање. Притом нисмо много размишљали о самој игри, у којој је употребљена ова играчка. Били смо део игре, учествовали смо у њој, играли се. На тренутак бисмо се идентификовали с том играчком која се непрестано окреће, а већ следећег тренутка с играчем који се с њом игра. Мијо, или – да употребим реч којом би ме често ословио, у разговору или у СМС порукама, а ја му се потом обраћао користећи исту ту реч – чича нас је вазда подсећао да је живот у суштини лепа игра. И да то не смемо да заборавимо.

* * *

Попут неких других песника који су својим последњим за живота објављеним песничким књигама достигли уметнички зенит (присећам се сада *Хладне шраве* Александра Ристовића) и Мијо нам је подарио књигу којом српска поезија и те како може да се подичи. Збирка *О сиварима које је Хомер пројусио* у себи садржи песме без којих ниједна будућа антологија српске поезије не би смела да буде. Читава књига представља један дубок и суптилан разговор песника са самим собом, са својим детињством и својом судбином, с људима који су му блиски, од којих су неки још с ове, а многи су већ прешли на другу страну, и са светом који он – а то је песник јасно осећао – ускоро треба да напусти.

Међу песмама које би будући антологичари требало да имају на уму свакако су и оне посвећене песниковој мајци. Песме „О сигурности” и „Других анђела нема” спадају међу најлепше песме написане на српском језику које су посвећене мајци. Такву поезију могао је да испева само неко ко је имао широку и топлу душу. Способну да свакога прими у загрљај. И управо зато је у његовим делима хумор на истој осовини са трагиком. То је и разлог зашто код њега нема сардонског осмеха. Него увек и само тоглог и благонаклоног осмеха. У песми о сардонском осмеху Мијо је написао да гости на свадбама у Сардинији за свадбарском трпезом не певају, него се само осмехују и шапућу једни другима нешто на уво. А последња песма у овој песниковој тестаментарној збирци зове се „Мајка као молитва” и има епиграф: „Бог је тишина.” Песма, од само четири стиха, гласи овако:

*Говорила је да је молитва
једно дуго ћушање
и једва приметно
мрдање уснама*

Гости на свадбама у Сардинији, поред осмеха, једва приметно би мрдали уснама и шапутали нешто једни другима на уво. Песникова мајка је песнику пренела наук да је молитва разговор са Богом у којем човек једва приметно помера усне. Песник је опет нас учио да је Бог тишина, а песма налик једва приметном мрдању усана, које су најлепше онда када се развуку у широк, топао осмех.

И, шта рећи на крају? Можда да се мало поиграмо с једним композиционим средством којим се Мијо послужио у књизи *О стварима које је Хомер йројустиио*. Па да кажемо: Да резимирамо: „срце је лак терет кад га имаш а тежак кад га немаш.” Ако је то тако, а верујем да јесте, чича је кроз читав свој живот носио лак терет. А ми, какав је терет који ми носимо кроз живот? Можда би свако од нас требало себи да постави то питање.